

П. С. Бранавец

**ДА КОРПУСНАЙ ВЕРЫФІКАЦЫІ СЕМАНТЫКІ ЗЫХОДНЫХ РЭФЛЕКСАЎ
КОРАНЯ *LIK- У СЛАВЯНСКІХ МОВАХ**

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

branavets@bsu.by;

наук. кір. – А. М. Рудэнка, д-р філал. навук, праф.

У артыкуле супастаўлены два адрозныя лінгвістычныя сведчанні пра семантыку невытворных рэфлексаў кораня *lik- у чатырох славянскіх мовах. Значэнні бел. *ліцо*, польск. *lik*, руск. *лицит* і чэшск. *ličit*, у якіх яны выступаюць у кантэкстах, прапанаваных, з аднаго боку, нацыянальнымі корпусамі сучасных беларускай, польскай і рускай моў (Беларускі N-корпус, Narodowy Korpus Języka Polskiego, Национальный корпус русского языка), а з іншага – дыяхранічным падкорпусам чэшскага нацыянальнага корпуса (DIAKORP V6), канфрантаваны з іх прадстаўленнем у слоўнікавых крыніцах. Паказаны не засведчаныя лексікаграфічна значэнні і іх зрухі, фразеалагізаваныя ўжыванні, выпадкі іншамоўнага ўплыву. Зроблена выснова пра магчымасць корпуснай верыфікацыі семантыкі ў кампаратыўным даследаванні.

Ключавыя словы: корпусная лінгвістыка; лексічная семантыка; полісемія; лексікаграфія; славянскія мовы.

Лексічная полісемія – гэта адзін з тых феноменаў, якія на славянскім корпусным матэрыяле пакуль прадстаўлены досыць абмежавана (напр., у [1]). Ніжэй прапануюцца чатыры накіды супастаўлення засведчанай лексікаграфічна семантыкі зыходных (невытворных) рэфлексаў праславянскага кораня *lik- у славянскіх мовах і яе адлюстравання ў адпаведных нацыянальных моўных корпусах.

I. Адпаведнік агульнаславянскага *lice не прадстаўлены ў сучасным беларускім літаратурным лексіконе, аднак засведчаны ў яго гісторыі і на дыялектным матэрыяле. Аднак у Беларускім N-корпусе (БНК) [2] выяўляецца 77 арыгінальных уваходжанняў бел. *ліцо* ў сучаснай мове. Адною з прычын засведчанасці нелітаратурнай лексемы з'яўляецца інтэрферэнцыйнае ўжыванне ў беларускім маўленні руск. *лицо* (якое не мае, аднак, выразнай мяжы з дыялектным). Пры гэтым выразна рэалізуецца шэсць значэнняў, прадстаўленых у табліцы 1.

Табліца 1

Засведчаныя ў БНК значэнні бел. *ліцо*

Значэнні	Лексікаграфічная засведчанасць	Доля ўжывання ў корпусе
1. 'асоба'	[3]	0,31
2. 'твар, прыродная частка галавы'	[4]	0,22
3. 'палічнае, скрадзеная рэч, знойдзеная ў злодзея ці пакупніка і апазнаная уладальнікам'	[5]	0,05
4. 'шчака'	[3]	0,04
5. 'паверхня'	[3]	0,04
6. 'прыродная, вонкавая, верхняя частка чаго-н.'	[3]	0,01

Прыклады ўжывання бел. *ліцо* ў прыведзеных у табліцы 1 значэннях: (1) *Выбіраць толькі **ліц** са славянскім тварам.* (Наша Ніва); (2) *Чаму, донька, [ў дзіцяці] тваё **ліцо**?* (Я. Колас); (3) *Палкоўнік спаймаў іх з **ліцом** і кінуўся быў біць...* (У. Караткевіч); (4) *Як цячэ сляза з **ліца**.* (Я. Колас); (5) *Гэты хутар даўно пара скалупіць з **ліца** зямлі, як бародаўку...* (П. Місько); (6) *А крыж – старавіна замшалы – **ліцом** глядзеў на абодвух і думаў сваю думу...* (Цётка).

БНК прадстаўляе не толькі паўназначныя лексічныя ўваходжанні. Па-першае, значная доля ўжыванняў – гэта рускія і царкоўнаславянскія макаранічныя ўстаўкі: *Какой із меня космополіт с такім **ліцом**?* (Наша Ніва); *Яко ісчэзае воск ад **ліца** агня...* (Я. Колас). Па-другое, выяўлены шэраг фразеалагізаваных прыназоўнікавых спалучэнняў: *Марыя Калдубей нам у **ліцо** гаворыць...* (А. Адамовіч); *Стары, апрануты ў досыць прыстойны зялёны паджак <...> (і **на ліцо** партработнік), мые пляшкі ў калюжы...* (Наша Ніва); *Ад **ліца** службы табе падзяка.* (В. Быкаў); *Не **к ліцу** гэта вам, таварыш Лявошка* (П. Місько).

II. Польскі назоўнік *lik*, верагодна, запазычаны са старабеларускай мовы, таксама не ўяўляе сабой паўназначны элемент лексічнай структуры сучаснай літаратурнай мовы. У адрозненне ад папярэдняга выпадку, пра гэта сведчаць і корпусныя звесткі. З 344 уваходжанняў у Нацыянальным корпусе польскай мовы [6] толькі два можна разглядаць у якасці незвязанага ўжывання: (1) *Oblamane carskie wrota, ptasie łajno, smród, dziurawa podłoga, resztki fresków na ścianach, **liki** starte, oczy jak żywe.* (M. Wilk); (2) *Kromie kotów na mojej arce Noego zimę przepłynął karaluch <...> , myszy <...> i sporo drobiazgu, który wszakże do **liku** nie idzie* (M. Wilk). Значэнні 'выява твару' і 'падлік' адсутнічаюць у польскай лексікаграфіі. У рэшце ўваходжанняў

ужыта фразеалагічнае спалучэнне *bez liku* ‘шмат’: *Ekspertów bez liku, więcej niż delegatów* (W. Kuczyński).

III. Нацыянальны корпус рускай мовы (НКРЯ) [7] фіксуе 27 ужыванняў перыферыйнага руск. *личить*. Значэнні, у якіх выступаюць згаданыя ўжыванні, прыведзены ў табліцы 2.

Табліца 2

Засведчаныя ў НКРЯ значэнні руск. *личить*

Значэнні	Лексікаграфічная засведчанасць	Доля ўжыванняў у корпусе
1. ‘пасаваць, ісці (аб вопратцы, упрыгожаннях)’	[8]	0,48
2. ‘быць належным, дарэчным, прыстойным’	[9]	0,18
3. ‘адрозніваць, вылучаць’	[10]	0,04
4. ‘шліфаваць, паліраваць выраб’	[8]	0,04
5. ‘пасаваць, ісці (аб эмацыйных якасцях, ролі)’	–	0,26

Прыклады ўжывання руск. *личить* у прыведзеных у табліцы 2 значэннях: (1) *Но как же вам не личит «Моторола», душенька моя!* (И. Мартынов); (2) *Господин земский, его милость дело говорит: не личит нашему брату злословить такого знаменитого боярина...* (М. Загоскин); (3) *Эти хваленые демократии уже давно разлагаются, гибнут, погрязли в роскошной жизни и порнографии. А нашему народу это не личит.* (В. Войнович); (4) *Личить – значит обтачивать поверхность ножей на камне, перед полировкой.* (В. Короленко); (5) *На экране, как обычно, шумело ток-шоу с популярной ведущей, которая все еще не могла решить, какой образ ей больше личит: капризного бэби с пухлыми губками или пронизывающей очкастой стервы* (В. Аксенов).

IV. Гістарычны падкорпус DIAKORP V6 Чэшскага нацыянальнага корпуса [11] прапануе 83 ўваходжанні дзеяслова *ličit*, значэнні якога прадстаўлены ў табліцы 3.

Табліца 3

Засведчаныя ў DIAKORP V6 значэнні чэшск. *ličit*

Значэнні	Лексікаграфічная засведчанасць	Доля ўжыванняў у корпусе
1. ‘расказваць, апісваць’	[12]	0,51
2. ‘красамоўна і/ці эмацыйна расказваць, апісваць’	[13]	0,39
3. ‘малявацца, упрыгожваць твар пры дапамозе касметыкі’	[13]	0,05
4. ‘даказваць віну, сведчыць, прадстаўляць довады’	[14]	0,02
5. ‘праводзіць судовое разбіральніцтва (тэрм.)’	[12]	0,01

6. 'вылучаць, адрозніваць'	–	0,02
----------------------------	---	------

Прыклады ўжывання чэшск. *líčit* у прыведзеных у табліцы 3 значэннях: (1) *Spisovatel jeho se totiž snažil, aby oběma národnostem v Čechách po právu učinil, **líčil** jejich přednosti a ovšem také jejich vady nestranně, jen že příliš naze a příkře.* (J. V. Jahn, 1861); (2) *Jindřich z Růže ... jal se vésti stížnost na ... utiskování vdov a sirotek, dále **líčil** ohnivými slovy chyby a přehmaty důvěrných rádců králových...* (E. Herold, 1874); (3) *A po smrti jeho ... hned druhého dne se fermežuje, **líčí** a jinému tím se zalíbíti chce...* (J. M. Fencel, 1573); (4) *Když pak to jisté kníže zlostné protiv nám knížky, ještě neprávě složil byl, ... nám opáčoval a protiv nám **líčil**, tej tak veliký křivdy strpěti nemoha blaženéj paměti Silvanus...* (O svatém Jeronýmovi knihy troje, 1410); (5) *Sudí **líčí** při jak obyčejnou soukromou.* (K. Jičínský, 1862); (6) *Tiemto pak znamením pravá pokora se **líčí**: nejprvé kdyžto mnich vuoli vlastní umrtví.* (Životy svatých otců, ~1425). Першае значэнне можа быць прадстаўлена і ў варыянце 'прадстаўляць, паказваць': ***Líčí** jesuity jako hyény, které číhají, kde by kterého krále zavraždily...* (K. A. Vinařický, 1866). У шэрагу кантэкстаў другое значэнне асцільное з метафарызацыяй незасведчанага ў корпусе значэння 'надаваць выгляд, строіць, фарбаваць': *Vyšla <...> báseň <...> Hálda, v níž živými barvami **líčeny** účinky osudné pro národ náš katastrofy bělohorské* (Český student, 1869).

Такім чынам, корпус уяўляе сабой адзін з дапаможных інструментаў верыфікацыі засведчанасці і актуальнасці паасобных лексікаграфічна прадстаўленых значэнняў слова і іх іерархічнай арганізацыі ў сінхраніі і дыяхраніі, а таксама выяўлення значэнняў, лексікаграфічна не прадстаўленых. Пры гэтым корпусны падыход да кампаратыўнага аналізу лексічнай семантыкі мае шэраг тэарэтыка-метадалагічных і тэхнічных абмежаванняў, зняцце якіх патрабуе далейшай увагі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Плузган В. А., Рахіліна Е. В. Из корпусных наблюдений над лексикой: о семантической эволюции и «лексических маркерах» // *Revue des études slaves*. 2012. Т. 83, fasc. 2–3. Р. 499–530. DOI: 10.3406/slave.2012.8209.
2. Беларускі N-корпус. URL: <https://bnkorpus.info/> (дата звароту 20.04.2021).
3. Гістарычны слоўнік беларускай мовы / гал. рэд. А. І. Жураўскі. Мінск : Навука і тэхніка, 1982–.
4. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. / пад рэд. М. В. Бірылы, Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск : Фонд фундамент. даследаванняў Рэсп. Беларусь ; Камітэт геадэзіі пры Савеце Міністраў Рэсп. Беларусь, 1993–1998.
5. Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.) : в 10 т. / гл. ред. Р. И. Аванесов. М. : Русский язык, 1988–.

6. Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL: <http://nkjp.pl/> (дата звароту: 20.04.2021).
7. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru> (дата звароту: 20.04.2021).
8. Словарь русских народных говоров / гл. ред. Ф. П. Филин. 2-е изд., испр. СПб. : Наука ; Санкт-Петербург. издат. фирма, 2002—.
9. Большой академический словарь русского языка / гл. ред. К. С. Горбачевич. М. ; СПб. : Наука, 2004—.
10. Словарь русского языка XVIII века / гл. ред. Ю. Сорокин. СПб. : Наука, 1984—.
11. Český národní korpus. URL: <https://www.korpus.cz/> (дата звароту: 20.04.2021).
12. *Jungmann J.* Slovník česko-německý : v 5 d. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně, 1835–1839.
13. Slovník spisovného jazyka českého : ve 4 d. / za vedení B. Havránka (hl. red.) [et al.]. Praha : Academia, 1971.
14. *Gebauer J.* Slovník staročeský: ve 2 d. Praha : Nákladem České grafické společnosti «Unie», 1903–1916.